

°ABDURRAHMÂN ŞEREF

(d. 1853; ö. 1925)

HAYATI

°A.Ş. Tophane-i amire muhasebe katiplerinden Hasan Efendi ile Şevket-Fezâ hamının oğludur.¹ 15 Zilkade 1269/20 Ağustos 1853 tarihinde İstanbul'da babasının Otaççılar'daki evinde doğmuştur. İlk dersini ikamet ettikleri mahallenin imamı Hâfız Mehmed Efendi'den almış ve evlerine yakın olan sıbyan mektebinde tahsile başlamıştır. Daha sonra Eyüb Rüşdiyesi'nde okumuş, bir süre medreseye devam etmiş, 1283-84/ 1867-68 yıllarında da İstanbul'da Mahrec-i Aklam adlı okulda tahsilini sürdürmüştür. 16 yaşında Mekteb-i Sultani'ye kaydolmuş ve okulun Türkçe ve Fransızca kısımlarından mezun olmuştur.²

İlk görevi Mahrec-i Aklam'da tarih-i umumi öğretmenliğidir. 10 Rebiülahir 1295/ 13 Nisan 1878'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane müdürlüğüne tayin edilmiş ve bu okulda uzun süre hem müdürlük hem de öğretmenlik yapmıştır. 18 Şaban 1312/13 Şubat 1895'te Galatasaray Lisesi müdürlüğüne atanmış, 18 Şevval 1326/14 Eylül 1908'te bu görevden ayrılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra (1326/1908) defter-i hakani nazırlığına, 27 Zilkade 1326/15 Aralık 1908 tarihinde ise Ayan Meclisi azalığına tayin edilmiş ve ertesi gün maarif nazırı vekilliğine atanmıştır.³ °A.Ş. ilk defa Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde (1326/1909) olmak üzere defalarca maarif nazırlığı yapmış, 27 Rebiülahir 1327/17 Mayıs 1909 tarihinde 1919 yılına dek sürdüreceği vakanüvislik görevine tayin olunmuştur.⁴ °A.Ş. Osmanlı Devleti'nin son vakanüvisi ve 14 Zilkade 1327/27 Kasım 1909'da kurulan Ta'rih-i °Osmânî Encümeni'nin ilk başkanıdır. 1341/1923 seçimleri ile İstanbul milletvekili olarak II. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiş ve meclisi en yaşlı üye sıfatıyla başkan olarak açmıştır.⁵ °A.Ş. 24 Receb 1344/18 Şubat 1925'te İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapı dışında, Otaçtepe'de bulunan aile mezarlığına defnedilmiştir.

ESERLERİ

① *Ta'rih-i Devlet-i °Osmâniyye*

Yüksek okullarda ders kitabı olarak okutulmak üzere yazılan tarihin ilk cildi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan III. Murâd devrinin sonuna kadar (1003/1595), ikinci cilt ise bu tarihten 1272/1856 yılına kadarki olayları içerir. Birinci babda "Tesis ve Tezelzül" başlığı altında °Osmân Ğâzî'den (ö. 726/1326) Anqara savaşı (804/1402) sonuna; ikinci babda "İntibah ve Teyid" başlığı altında Anqara savaşından II. Bâyezîd dönemi sonuna (918/1512); üçüncü babda ise "Şükûh ve İkbâl" başlığı altında I. Selîm döneminden (918/1512) III. Murâd dönemi sonuna (1003/1595) kadarki siyasi gelişmeler ele alınmıştır. Dördüncü babda "Teşkilat ve Nizamât-ı Kadime, Derece-i Maarif ve Sanayi" başlığı altında önce siyasi gelişmelerin kısa bir değerlendirilmesi yapılmış, daha sonra da "İdare-i Merkeziye, Divan-ı Hümayun, Mül-

kiye, İlmiye, Kalemiye ve Seyfiye, Kapıkulu Ocakları, Feodalite ve İdare-i Arazi” konularından sonra “Teşkilat-i İdareye ve Erkan-ı Devlete Bir Nazar” başlığı ile genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Bundan sonra ise “Ulum ve Edebiyat ve Sanayi-i Nefise, Servet ve Ticaret ve Hırfet ile Eyalat” konuları ele alınmıştır.

İkinci ciltte bulunan beşinci babda “Tevakkuf ve Teşettüt” başlığı altında III. Mehmed döneminden (1003/1595) IV. Mehmed dönemine (1058/1648) kadarki; altıncı babda Köprülüler devrindeki (1066-87/1656-76) ve yedinci babda Fâzıl Ahmed Paşa’nın ölümünden (1087/1676) III. Selim dönemi sonuna (1223/1808) kadarki siyasi gelişmeler ele alınmıştır. Sekizinci babda ortaçağ ve yeniçağ Avrupasında meydana gelen olaylar ve bunların sonuçları ele alınmıştır. Dokuzuncu bab “Teceddüdat ve Terakkiyat” başlığını taşır ve tarihi 1203/1789’dan 1272/1856 yılına kadar getirir. İkinci cildin sonunda “nizam-ı kadimenin” nasıl bozulduğuna ve “teşkilat-ı ahireye” dair iki ek vardır.

Onuncu babda “Tekmile-i Salise” başlığı altında ele alınan bölümde; Avrupa tarihi (Fransız ihtilali ve sonrasındaki gelişmeler, Kutsal İttifak, Viyana kongresi, 1830 ve 1848 ihtilalleri, İtalyan ve Alman birliklerinin kurulması, İngiliz-Çin afyon savaşı, Amerikan iç savaşı ve 19. yüzyılda Avrupa’daki teknik buluşlar vb.) ile 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde yapılan ıslahatlar ele alınmıştır. °A.Ş. önsözde olayların tarih sayılması için üstünden en azından 30 yıl geçmiş olması gerektiğini söylese de, bu kısımda siyasi olaylara son verdiğini söylediği 1272/1856 yılından sonraki gelişmelere değinmiştir.

°A.Ş. bu eserinin birinci cildinde, okullar için ders kitabı yazılırken en fazla tarih konusunda zorluk çekildiğini, özet bilginin tarihten beklenen faydayı sağlayamayacağını, ayrıntılara girmenin de bir fayda sağlayamayacağını belirterek İbn Haldün’un tarih biliminde bir çığır açmış olduğunu ifade etmektedir. °A.Ş.’e göre olayların yalnız oluşumunu anlatmakla yetinilmemeli, sebepleri ve sonuçları da araştırılarak olayların özü kavranmalı ve meydana gelen olaylardan gelecekte olabilecek olayları anlamaya çalışılmalıdır ki, tarih eğitiminden beklenen amaç budur.⁶

② *Ta’rîh muşâhabeleri*

°A.Ş.’in 1917-18 yıllarında *Sabâh* ve 1921-1922 yıllarında *Vaquit* gazetelerine yazdığı makalelerin bir kısmından oluşur. °A.Ş. *Sabâh* gazetesine 21’i “Muşâhabe-i Ta’rîhiyye” başlığı altında olmak üzere toplam 30 makale yazmış ve 18 tanesini bu kitapta derlemiştir. Kitabı oluşturan diğer makaleler ise *Vaquit* gazetesine yazdığı makalelerin 17’si ile *Millî Gâye* dergisine yazdığı bir makaledir.

Eser sohbetler şeklinde kaleme alınmıştır. Anlattığı olayların bazılarını bizzat tanık olmuş, bazı olayları da kendisine yakın veya olayı bilenlerden dinlemiştir. °A.Ş., bu eserinde, bazı ferman suretlerini aynen verir veya özetler. *Ta’rîh Muşâhabeleri* genel olarak 19. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin önemli olaylarını, kişilerini ele alan bir eserdir.

③ *11 Temmuz 1324 ta'rihinde i'cān-ı Meşrūtiyyeti icāb eden esbāb ile aḥvāl-i āḫi-re haqqında ba'c'zı müttāla'at*

Eserin eldeki nüshası II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Ağustos 1909 (Rumi 18 Ağustos 1325) tarihine kadar meydana gelen olayları ihtiva eder. İlk sayfalarında II. °Abdülhamid devri (1293-1327/1876-1909) çok kısa bir şekilde özetlenmiş ve “Emniyetsizlik ve Hafiyeler, Maarif ve Matbuat, Umur-ı Maliye, Hürriyet-i Şahsiyye, Yıldız, 11 Temmuz 1324, 11 Temmuz'dan sonra, 31 Mart Hadisesi” konuları ele alınmıştır. Daha sonra V. Mehmed'in cülusu (1327/1909) anlatılmıştır. Eserin “Zeyller” bölümünün ilk konusu 31 Mart olayıdır ve °A.Ş.'in olayın ertesi günü, yani 14 Nisan 1909 (Rumi 1 Nisan 1325) tarihinde tuttuğu notları içerir. °A.Ş. 1327/1909 yılında meydana gelen Adana vak'asının geniş yer tuttuğu bu eseri muhtemelen 1329/1911 yılından sonra tamamlamıştır. °A.Ş.'in vakanüvis olarak yazdığı eser muhtemelen sadece bu defterden ibaret değildir. Çünkü °A.Ş.'in öğrencisi ve yardımcısı müderris Efdaleddin Efendi'nin (ö. 1956) ve Sultan Reşad'ın başkatipliğini yapmış olan Halid Ziya Bey'in (°Uşşāqlıgil) (ö. 1945) eserlerinde °A.Ş.'in tarihinin birden fazla defterden oluştuğuna dair ipuçları vardır.⁷ Eser yayımlanmıştır.

④ *Ta'riḫ-i °Osmānī*

Yüksek okullarda (*mekatib-i āliye*) okutulmak üzere hazırlanan eser giriş bölümünde İslam devletinin kuruluşu, genişlemesi, gerilemesi ve Arap hakimiyetinin çöküşü konularını ele aldıktan sonra Osmanlı tarihine geçer. “Osmanlıların Evail-i Ahvali” adlı kısa bölümden sonra birinci babda “Teessüs ve Tezelzül” başlığı altında Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan Anqara Savaşı ertesine kadarki olaylar (699-805/1299-1403); ikinci babda “İntibah ve Te'yid” başlığı altında Anqara Savaşı'ndan II. Bāyezid dönemi sonuna kadarki gelişmeler (805-918/1403-1512); üçüncü babda “Şükūh ve İkbal” başlığı altında I. Selim döneminden III. Murad dönemi sonuna kadarki olaylar (918-1003/ 1512-95) ele alınır. Dördüncü babda “Tekmile-i Evveli” başlığı altında eski kurum ve düzenlemeler ile eğitim ve sanayi gibi konular ile siyasi olaylar kısaca özetlenmiş ve değerlendirilmiştir. Daha sonra ise toprak yönetimi, divan-ı hümayun, mülkiye, ilmiye, kalemiye, seyfiye sınıfları, kapıkulu, yeniçeri, cebeci, süvari, tersane, bostancı ve taşrada bulunan yerli kulu ocakları, akıncı taifesi gibi konulara değinildikten sonra, feodalite ve toprak yönetimi, idari teşkilat, devlet erkânının durumu, ilim, edebiyat ve güzel sanatlar, sanayi ve ticaret, eyaletler gibi konular ele alınmıştır.

Osmanlıların kültür ve medeniyet tarihini yazarken kendisini etkileyen başlıca kaynağın Muşafā Nürī Paşa'nın (ö. 1307/1890) *Netāyicü'l-vuqū'at* adlı eseri olduğunu belirten⁸ °A.Ş. tarihçilerin “hadisat-ı tarihiyyenin esbabını taharri ve istiksa ile memur” olduğunu vurgular.⁹

⑤ *Fezleke-i ta'rîh-i Devlet-i 'Osmâniyye*

Lise öğrencilerine (*mekatib-i idadiye şakirdanına*) okutulmak üzere kaleme alınan eser yazarın iki ciltlik *Ta'rîh-i Devlet-i 'Osmâniyye*'sinin özetidir. Osmanlıların kökenlerinin ele alındığı kısa bir giriş kısmından sonra gelen birinci babda 'Osman Bey'in (699?-726/1299?-1326) hükümdarlığını ilan etmesinden Anqara Savaşı er-tesine (699-804/ 1299-1403), ikinci babda I. Bâyezîd'in vefatından I. Selim'in cülusuna (805-918/ 1403-1512), üçüncü babda ise I. Selim'in cülusundan III. Mehmed'in cülusuna (918-1003/1512-95) kadar olan gelişmeler ele alınmıştır. Konu başlığı "Birinci Tekmile" olan dördüncü babda ise eski kurum ve düzenlemeler ile eğitim ve sanayi gibi konular üzerinde durulmakta ve "Kuva-yı Dahiliye-i Memleket" başlığı altında genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Beşinci babda III. Mehmed'in cülusundan Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretine kadar (1003-66/1595-1656) olan dönemdeki, altıncı babda ise Köprülüler'in vezirlikleri sırasındaki (1066-87/1656-76) tarihsel gelişmelere değinilmiştir. Yedinci babda Fâzıl Ahmed Paşa'nın vefatından Yaş Anlaşması'na kadar (1087-1206/1676-1791) olan gelişmeler üzerinde durulurken sekizinci babda "Tekmile-i Saniye" başlığı altında kadim nizamın bozulması ile ilimler ve eğitim konuları ele alınmaktadır. "Devr-i Teceddüdat ve Terakkiyat" başlıklı dokuzuncu babda ise Yaş Anlaşması'ndan Paris Anlaşması'na kadarki (1206-72/ 1791-1856) dönemde yapılan ıslahatlar üzerinde durulmaktadır. Kitaba eklenen kısa sonuç bölümünde de Paris Anlaşması'ndan Berlin Anlaşması'na kadar olan dönemdeki (1272-93/1856-76) diğer kurumlar ve ıslahatlar üzerinde durulmuştur.

⑥ *Fezleke-i ta'rîh-i Düvel-i İslâmiyye*

'A.Ş.'in kitap olarak yayımlanan ilk eseridir. Yazarın Mekteb-i Sultani'de verdiği İslam tarihi dersinin notlarından oluşan ve İslam devletleri hakkında tarihsel bilgi veren eser, Hz. Muhammed ile Emeviler devrini kapsayan bir siyasi tarihtir. Kültür ve medeniyet tarihine bu eserde yer vermemiş olan 'A.Ş.'in bu kitabı yazarken dayandığı temel kaynak Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö. 1312/1895) *Qıssaş-ı Enbiyâ*'sıdır.

⑦ *Zübdetü'l-qıssaş*

Liselerde (*mekatib-i idadiye*) okutulmak üzere basılmış bir genel tarihtir. Eserin birinci cildi yaratılış ve tufan konusuyla başlamakta ve "Ahval-i Asya, Tetimme ve Tavaif-i Mülûk" konuları ile bitmektedir. İkinci cilt Avrupa kıtasında Roma topraklarında hüküm süren kavimler konusuyla başlayıp ortaçağ medeniyeti konusuyla bitmektedir. Kuruluşundan İstanbul'un fethine kadarki (699-857/1299-1453) Osmanlı tarihi kitabın yirmiüçüncü babından yirmialtıncı babına kadarki kısmında yer alır.

Eserin son kısmında ortaçağda İslam uygarlığıyla Avrupa kültürü arasındaki farktan "Kurun-ı Vustada İki Alem" başlığı altında ve mezhep, feodalite, ruhaniyet, vergi sistemi gibi hususlar bağlamında bahsedilmiş, Museviler, eşitlik ve İslami kardeşliğin siyasi etkileri, ilimler ve bilimler, diller gibi konulara da değinilmiştir. Eserin bu bölümünde İslam alemi ile ilgili ilk kısım tefsir, hadis, fıkıh, içtihad, kelam gibi

ilimler ve dilbilim ile bu ilimlerin önde gelen isimlerine ayrılmış, Arap ve Fars şiir ve edebiyatı, tarih ve coğrafya, matematik ve doğa bilimleri, ziraat, üretim ve ticaret gibi konular da yine bu ilk kısımda incelenmiştir. Hıristiyan alemine ayrılan ikinci kısımda ise eğitim sistemi, şiir, mimari gibi konuları üzerinde durulmaktadır. Jurnal edildiği için üçüncü cildi yayımlanamamış ve toplatılmış olan eserde Türklerin çeşitli özelliklerinden bahseden özel bir bölüm vardır.

⑧ *Ta'rih-i 'asr-ı hâzır*

İki bölümden oluşan eserin ilk bölümü (1.-408. sayfalar) 1789 Fransız ihtilalinin ayrıntılarıyla ele alınmasına ve bu bağlamdaki gelişmelerin zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu'ndakilerle karşılaştırılmasına, ikinci kısım (408.-479. sayfalar) ise III. Selim'in cülusundan Berlin Anlaşması'na kadar (1203-95/1789-1878) Osmanlı tarihine ayrılmıştır. Eser öğrencilerin tuttuğu notlardan oluştuğu için 'A.Ş.'in tarih anlayışı ile tarih öğretiminin amacı ve yöntemi konusundaki düşünceleri açısından önemli izler taşımaktadır.

⑨ *Harb-i hâzırın menşe'i*

'A.Ş.'in gerçeklere ve tarihsel olaylara dayanarak tarafsızca yazılmış olduğunu iddia ettiği eser *Donanma Mecmû'ası*'nın 88. ve 107. sayıları arasında seri makaleler olarak yayımlandıktan sonra kitap haline getirilmiştir. *Harb-i Hâzırın Menşe'i* dört bölümden oluşur. Birinci bölümde 1287/1870 seferinin oluşumu, o dönemin büyük devletlerinin durumu, Prusya şansölyesi Otto von Bismarck'ın diplomaside gösterdiği hüneler ve Fransa kabinesinin hataları; ikinci bölümde Frankfurt Anlaşması'ndan Berlin Anlaşması'na (1288-95/1871-78) kadar geçen süredeki politik gelişmeler; üçüncü bölümde Berlin Anlaşması'ndan II. Meşrutiyet'in ilanına (1295-1326/1878-1908) kadar olan dönemdeki siyasi durum üzerinde durulmuş, dördüncü bölümde ise genel değerlendirme yapılmıştır.

[⑩ *Ta'rih-i Lutfî* (8. cilt)]

'A.Ş. Yıldız Kitaplığı'nda bulunan yayımlanmamış *Lutfî Ta'rihi*'nin 4 cildinden birincisini *Ta'rih-i Lutfî*'nin 8. cildi olarak yayımlamıştır. Aslında bir edisyon gibi gözükse de 'A.Ş. yayında açıkça yeri geldiği zaman esere ilaveler yapacağını ifade etmiş ve gerçekten de 8. cilde ilave ettiği kısımlar Lutfî Efendi'nin (ö. 1325/1907) yazdığı metinden daha uzun olmuştur. Bir tarihçinin diğer bir tarihçiye müdahalesi olarak düşünüldüğünde ilginç bir metindir. 'A.Ş. *Ta'rih-i Lutfî*'nin Yıldız Kitaplığı'nda bulunan yayımlanmamış ciltlerinin ciddi araştırmaya ve "tedkikat-ı fenniye" dayanmadığı fikrindedir.

Eserde kaydedilen 1261-65/1845-49 yılları arasındaki 5 yıllık olaylar Lutfî Efendi'nin kaleminden çıkmıştır. Kitabın 'A.Ş.'in "naşirin ilavesi" adıyla kaydettiği kısım 248 sayfa tutarken Lutfî Efendi'ye ait kısım 138 sayfadır. 'A.Ş. ayrıca kitaptaki konularla ilgili 38 belgenin suretini de ek olarak vermiştir. 'A.Ş. kendi ilave ettiği ki-

sımların büyük bölümünü oluşturan ve Fransız ihtilalinden (1203/1789) başlayarak 1266/1850 tarihine kadarki zaman dilimini kapsayan Avrupa tarihi “Fezleke-i Ahval” başlığı ile eserin 192.-395. sayfaları arasında yer almaktadır.

Avrupa tarihinin anlatıldığı bölümlerde yabancı dildeki kelimelerin Fransızcaları ve metin içinde geçen özel isimlerin asılları Latin harfleri ile yazılmış olarak dipnotlarda belirtilmiştir. Alıntı veya özetlerine yer verdiği belgelerin suretlerinin tümünü ek olarak eserin sonunda vermiştir. °A.Ş. dipnotlar kullanmış, yaptığı alıntuları tırnak işareti içinde vermiştir. Alıntı sona erdikten sonra eserin adını dipnotta zikretmiştir.

°A.Ş. dipnot kullanmış, yaptığı alıntuları tırnak işareti ile verdikten sonra alıntının yapıldığı eserin adını dipnotta zikretmiştir. Avrupa tarihinin anlatıldığı bölümlerde yabancı dildeki kelimelerin Fransızcaları ve metin içinde geçen özel isimlerin asılları Latin harfleri ile yazılmış olarak yine dipnotlarda belirtilmiştir. Yazar alıntı yaptığı veya özetlerine yer verdiği belgelerin suretlerinin tümünü ek olarak eserin sonunda vermiştir.”

°A.Ş.’in bazıları “Tanẓīmāt-ı ḥayriyye,” “Qānūn-ı Esāsī,” “İcāde-i Meşrūṭiyyet: Sa‘īd ve Kāmil Paşalar,” “Eski ve Yeni,” “Qānūn-ı verāset-i saltanat,” “Abdülḥamīd Ḥān-ı Şānī”, “Fırdevs-āşiyān Sultān Meḥmed Ḥān-ı Ḥāmīs” olmak üzere gazete ve dergilerde yayımlanmış bir çok makalesi mevcuttur. Bunları yanısıra biyografi türünde birçok makalesi vardır. Biyografisini yazdığı kişilerin birçoğuyula aynı dönemde yaşamış ve bazılarıyla görüşmüştür. “Aḥmed Midḥat Efendi,” “Ḥüseyn Ḥilmī Paşa,” “İbrāhīm Ḥaqqī Paşa” ve “Sultān Meḥmed Ḥān-ı Ḥāmīs” bu türden makaleleridir. Ayrıca mülkiye mektebi öğrencileri için yazdığı iki ciltlik *Coğrāfyā-yı ‘Umūmī*, mekatib-i rüşdiyye için hazırladığı üç ciltlik *Coğrāfyā Dersleri*, Avrupa ülkelerinin nüfus, ithalat gibi çeşitli konulardaki istatistiklerini Osmanlı devleti istatistikleriyle karşılaştırdığı *İstatiṣtiq ve Coğrāfyā-yı ‘Umrānī* ve mülkiye mektebi ve mekatib-i idadiye öğrencileri için hazırlamış olduğu *‘İlm-i Aḥlāq* adlı ders kitapları vardır.

°A.Ş.’ye göre tarih iki kısma ayrılır: “Nefs-i vukuat” ve “i’mal-i vukuat.”¹⁰ Osmanlı tarihçileri tarihin “nefs-i vukuat” kısmıyla, yani olaylarla ilgilenecek vakānūvisliğe önem vermişler, fakat olayları meydana getiren sebeplere (i’mal-i vukuat) pek ilgi göstermemişlerdir. Halbuki tarih bir fendir ve “her şeyi istiknah ile mükellef”tir.¹¹ °A.Ş. tarihin “terbiye-i ahlakiyye” kazandırması gerektiğine inanır. Bu nedenle tarihte yaşamış önemli şahsiyetler öğrencilere tanıtılmalı ve o şahsiyetlerin örnek alınması sağlanmalıdır.¹² °A.Ş.’ye göre, tarihçiler devlet adamlarının “evail-i ahval ve suret-i neşeti ve ailesi” hakkında bilgi toplamayı ihmal etmişlerdir.” °A.Ş. Anqara Savaşı’nı (804/1402) değerlendirirken Ibn-i Ḥaldūn’un tarih felsefesinin izlerini yansıtmakta¹³ ve bazen de olayların sebebini ilahi bir güce bağlamaktadır.

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

BİBLİYOGRAFYA

① *Ta'rîh-i Devlet-i 'Osmanîyye*

*Baskılar:*¹⁴ (1) 1. cilt: İstanbul, 1309/1892. (2) 2. cilt: İstanbul, 1312/1895. (3) 1. cilt: İstanbul, 1315/1898. (4) 2. cilt: İstanbul, 1318/1900.

Edisyon: Ahmet Demir-Mehmet Kafkas, *Osmanlı Devleti Tarihi I* (İzmir, 1995).

② *Ta'rîh muşâhabeleri*

Baskılar: (1) İstanbul, 1339/1923.

Edisyonlar: (1) Eşref Eşrefoğlu, *Tarih Konuşmaları* (İstanbul, 1978). (2) Mübeccel Nami Duru, *Tarih Söyleşileri* (İstanbul, 1980). (3) Enver Koray, *Tarih Musahabeleri* (İstanbul, 1985).

③ *11 Temmuz 1324 ta'rîhinde i'cân-ı Meşrûtiyyeti icâb eden esbâb ile ahvâl-i âhî-re hakkında ba'zı mütâla'at*

Yazma: (1) Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y542; 119 (metin; 25 satır) + 91 y. (zeyller; muhtelif satır sayısı), rıka. Müellif hattı.

Edisyon: Bayram Kodaman, M. Ali Ünal, *Son Vakaniüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)* (Ankara, 1996).

④ *Ta'rîh-i 'Osmanî*

Baskı: (1) 2 cilt; taş basması; İstanbul, 1307/1890.

⑤ *Fezleke-i ta'rîh-i Devlet-i 'Osmanîyye*

Baskılar: (1) İstanbul, 1310/1893. (2) İstanbul, 1315/1898. (3) İstanbul, 1318/1901 (4) İstanbul 1325/1907 ... 12. Baskı: İstanbul, 1326/1910. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. 1 (İstanbul, 1971), 407'ye göre.

⑥ *Fezleke-i ta'rîh-i Düvel-i İslâmiyye*

Baskılar: (1) İstanbul, 1301/1884. (2) İstanbul, 1302/1885.

⑦ *Zübdetü'l-qışas*

Baskılar: (1) 1. cilt: İstanbul, 1315/1898. (2) 2. cilt: İstanbul, 1316/1899.

⑧ *Ta'rîh-i 'aşr-ı hâzır*

Baskı: (1) 1. cilt: İstanbul, 1329/1913.

⑨ *Harb-i hâzırın menşe'i*

Baskı: (1) İstanbul, 1334/1918.

[⑩ *Ta'rîh-i Lutfî* (8. cilt)]

Baskı: (1) Naşiri: 'Abdurrahmân Şeref (İstanbul, 1328/1910). (2) *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, 6-7-8*, yay. Yücel Demirel (İstanbul, 1999).

Kaynaklar

BOA, Sicill-i Ahval Defterleri, defter no. 72, 87-88. BOA, İrade-i Hususiyye Kataloğu, 1327R/58. BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları, dosya no. 241, 152. BOA, Meclis-i Vükela Kataloğu, dosya no. 208, 18. TC Emekli Sandığı Arşivi, 42138 numaralı Mülki Tasnif Dosyası. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 2, İctima senesi 1 (Ankara, 1961), 2 ve 258-260. Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, Devre 3, Sene 4, c. 1 (Ankara, 1991), 2; Devre 3, Sene 5, c. 1 (Ankara, 1991), 116. Ahmed Vefîq Paşa, *Fezleke-i Ta'rih-i 'Osmâni* (İstanbul, 1288/1871), 5. Ahmed Midhat Efendi, *Devlet-i 'Osmâniyye* (İstanbul 1298/1881). Cemâleddin, *'Osmânlı Müverrihleri* (İstanbul, 1334/1918). *Mekteb-i Sultânî: 50. Yıl Kitâbı* (İstanbul, 1334/1918). Efdâleddin Efendi, *'Abdurrahmân Şeref Efendi: Tercüme-i Hâli, Hayât-ı Resmîyye ve Hüşûşiyyesi* (Ankara, 1927). Ali Çankaya Mücellitoğlu, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 2 c. (Ankara, 1968-1969). Mustafa Kemal, *Nutuk*, 2 c. (İstanbul, 1971-1968). Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, 2 c. (İstanbul, 1976 [c.1], 1992 [c.2]). Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* (İstanbul, 1981). Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, 3 c. (İstanbul, 1986-1990). Ali Fuat (Türkgeldi), *Görüp İşittiklerim* (Ankara, 1988). Ahmed İzzet Paşa, *Feryadım*, 2 c. (İstanbul, 1992-93). Mehmed Demiryürek, *Tarihçi ve Devlet Adamı: Abdurrahman Şeref Efendi: (1853-1925)*, doktora tezi (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1999). Aynı yazar, "Tarih-i Osmanî Encümeni'nin Kuruluşu," *Toplumsal Tarih*, 90 (Haziran 2001), 41-49. Aynı yazar, "Vahdet-i Millîye Heyeti (Cemiyeti)," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/6-7 (1996), 73-116. Aynı yazar, "Biyografi Yazarı Olarak Abdurrahman Şeref Efendi," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1 (Temmuz 2003), 45-59. Aynı yazar, "Ölümünün 78. Yılında Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi ve Cumhuriyet," *Millî Eğitim*, 158 (2003), 198-204. Aynı yazar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını: Abdurrahman Şeref Efendi 1853-1925* (Ankara, 2003).

¹ BOA, Sicill-i Ahval Defterleri, 72, s. 87; Ali Çankaya Mücellitoğlu, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. 2 (Ankara, 1968-69), 81.

² BOA, aynı yer; Efdâleddin Efendi, *'Abdurrahmân Şeref Efendi: Tercüme-i Hâli, Hayât-ı Resmîyye ve Hüşûşiyyesi* (Ankara, 1927), 5.

³ BOA, aynı yer.

⁴ BOA, *İrade-i Hususiye Kataloğu*, 1327 R/ 58.

⁵ 'A.Ş.'nin görevlerinin tam listesi için bk. Mehmed Demiryürek, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını: Abdurrahman Şeref Efendi 1853-1925* (Ankara, 2003)

⁶ 'Abdurrahmân Şeref, *Ta'rih-i Devlet-i 'Osmâniyye*, c. 1 (İstanbul, 1315/1898²), 1-6.

⁷ Efdâleddin Efendi, a.g.e., s.21: Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* (İstanbul, 1981), 177.

⁸ 'Abdurrahmân Şeref, *Ta'rih-i 'Osmâni*, c. 1 (İstanbul, 1307/1890), 224.

⁹ 'Abdurrahmân Şeref, *Ta'rih-i 'Osmâni*, c. 1, 227.

¹⁰ 'Abdurrahmân Şeref, *Ta'rih Muşâhabeleri* (İstanbul, 1339/1923), 336.

¹¹ 'Abdurrahmân Şeref, *Ta'rih Muşâhabeleri*, 262.

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE
C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

¹² c Abdurrahmān Şeref, *Ta'riḫ-i Devlet-i 'Osmāniyye*, c. 1, 3.

¹³ c Abdurrahmān Şeref, *Ta'riḫ-i 'Osmānī*, c. 1, 129.

¹⁴ Ali Çankaya'nın bu eserin 7 defa basılmış olduğunu yazması yanlış olmalıdır. A. Ç. Mücellitoğlu, *aynı yer*.

Mehmet DEMİRYÜREK
Ağustos 2005